

economische ontwikkeling van België in de twintigste eeuw. Het boek biedt een waterval aan informatie, gehaald uit vele en diverse bronnen. Het werk telt tien hoofdstukken die acht opeenvolgende tijdperken behandelen, waarin telkens verschillende terreinen aan bod komen (het politieke, sociale, macro-economische en financiële). Deze veelzijdigheid vormt zonder twijfel de rijkdom van het boek, maar zij geeft dit werk tevens een versnipperd karakter. Een rode draad ware zeer welkom geweest. De versnippering is misschien het onvermijdelijke gevolg van een eerste synthese. Het zet alleszins aan tot verder onderzoek.

Het boek vangt aan na de eerste wereldoorlog. De auteur kenschetst het Interbellum als een overgangperiode van liberalisme naar een democratie waar pressiegroepen en naar corporatisme neigend overleg de dienst uitmaken. Een reeks op zich staande paragrafen schetsen de ontwikkeling van de verscheidene socio-politieke groepen of belangrijke gebeurtenissen zoals de opeenvolgende sociale hervormingen, de monetaire crises uit 1926 en 1935, de rol van de financiële instellingen tot de opsplitsing van de gemengde banken in 1934 of de staats-hervorming tijdens de regeringen Van Zeeland. Als al deze informatie is verteerd, wordt het gebrek aan een afgeronde beschouwing sterk gevoeld. De conclusie dat 'social tensions and political polarization undermined any form of consensus about economic, administrative and social reforms' (p. 33) wijst op een korte termijn visie. De verwickelingen uit de jaren 1937-39 mogen niet doen vergeten dat de instellingen die na 1944 werden opgericht, wortels hebben in de jaren 1920 en 1930. Deze periode wordt uitgespit in het tweede hoofdstuk waarin de belangrijkste sectoren worden besproken, zoals Fernand Baudhuin dat heeft gedaan in zijn *Histoire économique de la Belgique* uit 1946. A. Mommen besluit dat er in de jaren dertig geen vernieuwing was van produkten en produktielijnen.

André Mommen, *The Belgian economy in the twentieth century* (Londen: Routledge, 1994) 266 p. ISBN 0 415 01936 2

André Mommens boek heeft de zeer grote verdienste een leemte op te vullen: het verschaft het allereerste overzicht van de

De Duitse bezetting heeft de modernisering nog langer uitgesteld. De Belgische industrie was van hoog strategisch belang voor de Duitse oorlogseconomie. Steenkool en ijzer werden massaal naar Duitsland vervoerd. Mommen onderstreept het opportunisme van de ondernemers (of enkele ondernemers?): sommige bedrijven werkten rechtstreeks voor de Duitsers, terwijl andere een *joint venture* met Duitse bedrijven aangingen. De vooroorlogse sociale verhoudingen werden door de bezetter te niet gedaan, maar vanaf 1942 hadden er clandestien gesprekken plaats omtrent een 'sociaal pakt' tussen werkgevers en werknemers.

Na de bevrijding zorgde een Nationale Arbeidsconferentie voor de normalisering van de sociale verhoudingen. Een deel van de akkoorden van het 'sociaal pakt' werd officieel. Vrij snel volgde de uitbouw van een volledig net van sociale zekerheid, samen met de legalisering en uitbreiding van het systeem van overleg in de paritaire commissies. Dat waren belangrijke stappen in de ontwikkeling van de sociale verhoudingen. De auteur betwist dat niet, maar nuanceert toch enigszins het belang ervan. Heel wat conflicten werden opgelost niet na tussenkomen van de bevoegde instellingen, maar dankzij allerlei compromissen tussen personen die elkaar vaak ontmoeten tijdens bijeenkomsten op verschillende niveaus van de Belgische instellingen. De sociale verhoudingen hebben het naoorlogse economisch herstel bevorderd. Het herstel echter was op vooroorlogse leest geschoeid. Dit hoofdstuk rondt af met een overzicht van enkele industrieën. De fundamentele zwakte van de Belgische nijverheid wordt benadrukt aan de hand van de diepte van de recessie van 1958-60.

In het hoofdstuk over deze recessie wordt op uitstekende wijze een beroep gedaan op macro-economische factoren, die helaas te weinig aan bod komen in de andere delen van het boek. De ge-

volgen van de recessie samen met de crisis van de steenkoolnijverheid, de algemene staking van 1960-61 tegen de Eenheidswet en het verlies van het 'paradijs' (lees de dekolonisering van de Congo) hebben de Belgische economie grondig door elkaar geschud. Mogelijk hebben de vele schokken uit de jaren 1958-1960 de economische groei tijdens de jaren zestig sterk bevorderd. De auteur gaat niet expliciet in op deze vraag, maar levert wel een zeer goed gedocumenteerd hoofdstuk over dit uitzonderlijk decennium. De multinationals krijgen de gepaste aandacht.

De titel van het volgende hoofdstuk 'The politics of inflexible adjustment' laat vermoeden dat de auteur een breuk legt in het jaar 1971. Mommens analyse (die nogal onduidelijk is omdat hij eerst de anti-crisis politiek behandelt voor de crisis zelf) suggereert echter dat de moeilijkheden in België pas na de oliecrisis begonnen. België zou meer onder de economische crisis hebben geleden dan andere OECD landen wegens de open aard van 's lands economie, de structuur van de handel en het zeer hoge verbruik van petroleumproducten. Het economisch beleid en de strategieën van arbeiders en patroons krijgen ook een deel van de verantwoordelijkheid voor de snel stijgende werkloosheid en het overheidsdeficit. De Belgische economie deed het almaar slechter in de jaren zeventig en de buitenlandse bedrijven trokken zich uit het land terug: 'blame it on the multinationals' (p. 159).

Macro-economisch gezien wordt de situatie onhoudbaar en in 1981 veranderde het economisch beleid radicaal. Er werd ingegrepen, onder andere door een loonstop. Bedrijfswinsten herstelden vrij snel, maar het zou verkeerd zijn daarin een teken van herwonnen welvaart te zien. Het aandeel van de Belgische bedrijven in de internationale handel ging nog steeds achteruit. Jammer genoeg zijn de cijfers over de jaren tachtig niet vergelijkbaar met deze uit de

voorgaande periode. Eerder dan korte termijn studies als bron te nemen, volstond het een beroep te doen op de officiële statistieken die over een lange periode lopen. De lezer is nog meer de draad kwijt bij de bespreking van het herstel van evenwicht, die plotseling omslaat in een opsomming van de belangrijkste holdings en industrietakken.

In het hoofdstuk over de recentste ontwikkelingen geeft Mommen zijn originele visie op de relatie tussen de rol die België speelt in de Europese eenwording, de regionalisering en het verlies van de autonomie van de Belgische holdings. Hij herinnert aan de periode van de koop van de oude, eerbiedwaardige Société Générale de Belgique door de Compagnie Financière de Suez: 'In selling the SGB, the Belgian bourgeoisie also had danced its last tango'. Met deze provocerende zin eindigt het boek waardoor de lezer aan het denken wordt gezet. Men kan de vraag stellen of het enkel om een spel van een klasse ging en niet om het verlies van nationale, economische beslissingen. Inderdaad welke marges hebben beleidmakers op het nationale vlak nog, in het licht van de economische en financiële verplichtingen opgelegd door het verdrag van Maastricht en de quasi volkomen internationalisering van de financiële markten? Indien de beslissingen niet langer in eigen land worden genomen, moeten de Belgische socio-politieke actoren dan de echte beslissingsoorden gaan bevolken?

Isabelle Cassiers
Universit  Catholique de Louvain

W. Mak en H. Visser (red.): *Vijftig jaar na Bretton Woods. Koninklijke Vereniging voor de Staathuishoudkunde. Preadviezen 1994* (Utrecht, 1994) 196 p. ISBN 90 5189 385 X
Conferentie te Bretton Woods. Juli 1944. Verslag van de Nederlandsche delegatie. Uitgave van de Koninklijke Vereniging